

לפרשת חצור

בעקבות חפירות חצור בידי משלחת ידן,¹ חזרה ועלתה בעיית חצור אל סדר היום המדעי. משא ומתן מדעי פורה ומאלף התחיל עם ראשית החפירות, והוא נגע – מטבע הדברים – לא מעט גם באספקט המקראי של הבעיה. ברם, אופיו של הדיון הוא ארכיאולוגי בעיקרו. הפרובלמטיקה המקראית נתקפחה במידת-מה, ויותר משהיא קובעת את מהלך הבריורים, היא משמשת אובייקט פאסיבי, חומר כיד היוצר, במקרה דנן, החופר-הארכיאולוג שענינו נשואות אל התל הנחפר. כל מה שנאמר מאז ועד כה בסוגיה הארכיאולוגית של חצור זכה עתה לרביזיה ולבדיקה קפדנית תוך משא ומתן חדש, ואילו פשוטו של מקרא ופירושו המקורי-הראשוני לא זכה לבדיקה יסודית מסכמת.

אחד הצירים, שעליהם סובב הדיון המדעי בפרשת חפירות חצור, הוא הדעה הרווחת בחוגי המחקר, כי כיבוש חצור בידי ישראל מסופר במקרא פעמיים, כיהושע יא ובשופטים ד, וכי הוא מיוחס פעם ליהושע ופעם לרבורה וברק.² חשיבות לא מעטה נודעת לבעיה זו, חשיבות לגופה וחשיבות עקרונית.

ברם, האמת היא שאותה דעה אינה אלא הנחה ספרותית תיאורטית,³ שבמסגרת של משא

1 ראה: "ידן, החפירות הארכאולוגיות בחצור", ידיעות החברה לחקירת ארץ ישראל, יט (תשט"ו), עמ' 247. [נראה עתה: "ידן ואחרים, חצור, א-ב, ירושלים תשי"ט-תש"ך; א' בן-תור, "חצור", בתוך: א' שטרן (עורך), האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכאולוגיות בארץ ישראל, ירושלים 1992, ב, עמ' 531-534; א' בן-תור ומ"ת רוביאטו, "החפירות המיוחדות בתל חצור בשנים 1990-1995", קדמוניות, 111 (תשנ"ו), עמ' 2-18, וכיבליוגראפיה שם בעמ' 18.]

2 ראה: G. F. Moore, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Judges (ICC)*, Edinburgh 1895, p. 109; E. Meyer, *Die Israeliten und ihre Nachbarstämme*, Halle 1906, p. 487; K. F. R. Budde, *Das Buch der Richter (KHAT)*, Leipzig-Tübingen 1897, p. 33 וביתר הפירושים המדעיים-הביקורתיים ובחיבורים היסטוריים שנכתבו ברוחם. כמעט כולם חוזרים על דעה זו על הוואריאציות השונות שלה. חשוב לענייננו סיכומו של ב' מייזלר (מזר), תולדות ארץ ישראל מהימים הקדומים ביותר עד זמננו, כךך א, תל-אביב תרצ"ח, עמ' 230, הערה 43: "המסורה הישראלית מקשרת את המלחמה הזאת מצד אחד עם כבוש יהושע (יהושע יא) ומהצד השני עם מלחמת דבורה (שופטים ד 23-24), אבל נראה כי הוא חל בפרק הזמן שבין שני המאורעות" וכו'. גלגוליה השונים של דעה זו נשמעים מפעם לפעם בכמות מדעיות שונות. לעתים, אף משמשת תיאוריה זו בסיס להשערות ולסברות, שנועדו להאיר את האספקט ההיסטורי-הארכיאולוגי של בעיית חצור.

3 והיא קשורה ואחוזת בהשערה ספרותית-ביקורתית אחרת, היינו שפרק ד בשופטים הוא מזיגה

ומתן היסטוריי-ארכיאולוגי יש לנהוג בה זהירות והסתייגות. הכתוב עצמו אינו מספר על כיבוש חצור בידי ישראל אלא פעם אחת בלבד, ביהושע יא, ואילו בשופטים ד אין זכר לכך. כדי להיווכח בכך עלינו להתבונן היטב בשני המקומות.

יהושע יא

כאן מספר הכתוב את פרשת מלחמת הצפון. בראש המלכים הנלחמים עמד יבין מלך חצור (פסוק א). אחר-כך נאמר: "ויִשָּׁב יהושע בעת ההיא וילכד את חצור ואת מלכה הכה כחרב כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה. ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר כל נשמה, ואת חצור שרף באש" (י-יא). כאן הודיענו הכתוב במפורש, כי חצור נלכדה ונשרפה ומלכה ויושביה הושמדו.

כדאי לשים לב גם לצביון ההיסטורי המיוחד של פרק זה. הסיטואציה המדינית המתוארת כאן יש לה, כידוע, מקבילה מעניינת ביותר באיגרות תל אל-עמארנה. באיגרת אחת קובל מלך פחל באוונני פרעה, כי מלך חצור כבש מידו שלוש ערים.⁴ באיגרת אחרת קובל אבימלך מלך צור על מלך חצור.⁵ נמצאנו למדים, כי מצודת השפעתו ושלטונו של מלך חצור בתקופת עמארנה היתה פרושה מפחל בדרום-מזרח (דר' מז' לבית-שאן מעבר לירדן) ועד צור בצפון-מערב.⁶ הרי זהו ממש "כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה". כל הממלכות האלה מקיפות, כמובן, כל השטח שצוין בתחילת הפרק (פס' א-ג), היינו מן הקו דור-נגב-כנרות בדרום ועד בקעת הלבנון בצפון (במונחים של איגרות אל-עמארנה, ממלכות פחל ועד מלכות צור).

ראויה לתשומת לב מיוחדת שיטת ההסברה ההיסטורית שבפסוק י ובפסוק יג. "חצור לפנים היא ראש כל הממלכות". הרי הכתוב מקפיד להדגיש כי היה זה בעבר (דורות אחרים לפני שהדברים נכתבו). ברוח זו יש לפרש את פסוק יג: "רק כל הערים העמדות על תלם (עכשיו בזמן כתיבת הדברים) לא שרפם ישראל (לפיכך הן קיימות כאשר עינינו רואות) זולתי את חצור לבדה שרף יהושע" (לפיכך היא שרופה והרוסה עד היום). למדנו כי חצור היתה חרבה במשך דורות מספר אחרי יהושע.⁷ ראוי לציון גם הביטוי "בעת ההיא" (י) המדגיש כי כיבוש חצור וחורבנה היו בעקבות מלחמת הצפון המתוארת ובסמוך לה.⁸

(בלתי הגיונית) של שני סיפורים שונים, אחד מלחמת ישראל בסיסרא על הקישון, ואחד מלחמת ישראל ביבין מלך חצור (שהוא לדעה זו ואריאציה של פרשת כיבוש חצור ביהושע יא). עיין בדברי בודה ומור (לעיל הערה 2) וכן: M. Noth, *Das Buch Josua (HAT)*, Tübingen 1953², p. 41.

4 J. A. Knudtzon, *Die El Amarna Tafeln*, Leipzig 1915, p. 148 [= W. L. Moran (ed.), *The Amarna Letters*, Baltimore and London 1992, 148:41, p. 235]

5 ראה: F. Thureau-Dangin, "Nouvelles Letters d'El Amarna", *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale*, 19 (1922), p. 96

6 עיין: J. Garstang, *Joshua-Judges*, London 1931, p. 183 ff.

7 בדברי מייזלר (לעיל הערה 2), שם, עמ' 142.

8 עובדה זו מדגיש אל-נכונן גם מ' נאור, המקרא והארץ, ב, תל-אביב תשי"ד, עמ' 24, אף-על-פי שאת הפסוק כשלעצמו לא פירש לענ"ד כפשוטו.

8 עיין: גות (לעיל הערה 3), עמ' 42, המפרש את הפסוקים הנזכרים ברוח זו. אמנם הוא קושר את

לסיכום: ביהושע פרק יא יש לפנינו סיפור היסטורי קפדני בסגנונו, שהמצב המתואר בו מתאים למציאות של תקופת עמארנה. סיפור זה מעיד על כיבוש חצור, שריפתה וחורבנה בידי ישראל.

שופטים ד-ה

שלא כדעת הפרשנים המבקרים, אין בשני פרקים אלה שום רמז לכיבוש חצור או למלחמה כלשהי סביבותיה. צבאות ברק נערכים לקרב בהר תבור (ד, יב; בוודאי כדי להבטיח לעצמם את היזמה, כי הרכב הכנעני אינו יכול לעלות לשם). צבאות הכנענים יוצאים מחרושת הגויים שבשער עמק זבולון – עמק יזרעאל⁹ ונערכים על נחל קישון (ד, יג) שם היתה גם תבוסתם (ה, כא). הנביאה מזכירה בין מקומות הקרב גם את תענך ומגידו (ה, יט)¹⁰. המלחמה היתה אפוא על גדות הקישון בין מרגלות התבור (בקעת כסולות) לבין תענך-מגידו. צבא הרגלים של ברק ירד מן התבור, וצבא הרכב של סיסרא יצא מחרושת הגויים. השטח מתאים למציאות הכנענית של התקופה ולנשק העיקרי של כנען, הרכב. אין בתיאור זה שום רמז לתצור המרוחקת משדה הקרב, בין ההרים. היא אינה מופיעה כלל במפת המלחמה, ואין כאן כל זכר וסימן לכיבושה. יתר על כן, יש גם כאן רמזים כי חצור עמדה באותה שעה בחורבנה. לפי עדות הכתוב, נקבע מראש שמקום המלחמה יהא על הקישון ומקום ההיערכות לפני הקרב בהר תבור (ד, ו). למה אפוא ארגן ברק את צבאו בקדש (ד, י) הקרובה לחצור, ובלכתו מקדש לתבור כיצד עבר בשלום עם צבאו עליי חצור? ולמה נמלט סיסרא אל אוהל יעל סמוך לקדש (ד, יא, יז) ולא אל עיר מלכו הקרובה לשם?¹¹ כל זה לא יתואר אילו עמדה באמת חצור על תלה, ויבין מלך כנען היה יושב בה באותו פרק (ואמנם לא נאמר דבר זה בפרשה כלל, כמו שיתברר). על כורחך אתה אומר, כי חצור היתה חרבה ושרופה באותה שעה, וכל סביבות חצור וקדש היו בידי ישראל. ולפיכך ארגן שם ברק את צבאותיו

העניין – ללא צורך – בתיאוריה המסובכת שלו בדבר "עריכת" ספר יהושע ועבורת המלקט (Sammler) וכו', וכל זה אינו נחוץ להבנת הדברים.

9 השערות שונות שוערו בעניין מקומה, והמחזורת ביותר היא דעת אולברייט-אלט-אבל כי חרושת הגויים היא תל עמר, סמוך לחרתיה. ראה: F. M. Abel, *Géographie de la Palestina*, II, Paris: 1931, p. 343, ותיאורו המאלף של גרסטנג (לעיל הערה 6), עמ' 296–298, ובעברית, נאור (לעיל הערה 7), עמ' 115.

10 קשה אמנם לתאר, כי הצבאות שהתנגשו בבקעת כסולות למרגלות התבור הגיעו תוך קרב עד תענך ומגידו (מרחק של 20 ק"מ יותר). ברם שירת דבורה מעידה, כי מלבד צבאות ברק השתתפו במלחמה עוד שבטים מישראל (ה, יד-טו), ומלבד צבא סיסרא נלחמו גם מלכי כנען (ה, יט). היתה זו כנראה מערכה מסועפת. יש עוד הסברים שיש בהם כדי להניח את הדעת, כגון: א' אורבך, המדבר וארץ הבחירה (תרגום ד' אור), א, תל-אביב תשי"ח, עמ' 118–120; בודה (לעיל הערה 2), עמ' 34. ובימינו נכתבו בעניין זה עוד כמה מחקרים אסטראטגיים. [ראה דברי המחבר בפירושו לספר שופטים (דעת מקרא, ירושלים תשל"ו), לפרשה זו; וכך: י' אהרוני, "מלחמת מי מרום ומלחמת דבורה", בתוך: י' ליוור (עורך), היסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא, ירושלים תשכ"ד, עמ' 91–109].

11 ראה: מור (לעיל הערה 2), שם, עמ' 108. אמנם בריחת סיסרא ניתנת להתפרש גם בדרך אחרת. ויש מפרשים שבפרק ד, יא מדובר בקדש אחרת, דרומית יותר.

הרחק ממושבות כנען, בסמוי מעיניהם.¹² בעניין זה תואמים אפוא רמזי יהושע יא לרמזי שופטים ד.

אשר ליבין מלך חצור, הריהו נזכר בשופטים פרק ד חמש פעמים. מהן רק פעם אחת (פס' יז) הוא נקרא בפשטות ובקיצור – מלך חצור.¹³ שלוש פעמים (כג–כד) הוא מכונה מלך כנען, ואילו פעם אחת (בפעם הראשונה, לפיכך זו עיקר) מאריך הכתוב (ב) והריהו קורא לו יבין מלך כנען אשר מלך בחצור. אריכות זו על שום מה? אין ספק שכוונת הכתוב כפירוש רד"ק: "אשר מלך בחצור" – קודם שהכם יהושע... ושרף חצור... ומה שנשארו מאותה המשפחה¹⁴ הלכו לחרושת הגוים ונתיישבו שם" וכו'. המתבונן היטב בכתוב זה, ללא דעות קדומות-ספרותיות או פסיכודר-היסטוריות, ימצא בו בלא ספק מה שכתב הרד"ק, ואין זה עניין של פתרון בעיה היסטורית, כי אם קודם-כל פירוש פסוק כפשוטו. שלא כרגיל משתמש הכתוב בפסוק זה בשלוש צורות שונות של פועל חליפות: וימכרם – עתיד מהופך, מלך – עבר פשוט, יושב – בינוני. אין ספק שכוונת השימוש בשני סוגי לשון עבר היא להבדיל בין המעשה המסופר שהיה בעבר לבין פרט שהיה בעבר קודם. "אשר מלך" היא מעין Plusquamperfectum בשפות הלאטיניות, היינו אשר מלך לפני זמן המעשה המסופר. יבין (בית יבין או בן יבין) הוא כעת מלך כנען ואבי אבותיו מלך (לפני כיבוש יהושע) בחצור. וסופו של הפרק (ד, כג–כד) מוכיח על תחילתו: "ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען... ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען". אין ספק שכוונת הכתוב לתאר תהליך היסטורי ממושך, פחות או יותר, שבתחילתו ניגפו צבאותיו של יבין מלך כנען ותוקפו נשבר (ד, כג), ובסופו (אל-נכון אחרי דורות מספר) נשמד יבין מלך כנען ונכרת כליל. יבין שבסוף פסוק כד, אינו זהה אפוא זהות אישית עם יבין שבפסוק כג, אשר הוכנע "ביום ההוא" (ביום המפלה על הקישון). על כורחנו אנו אומרים, כי יבין בפרק זה אינו תואר לאיש פרטי, כי אם כינוי לאישיות היסטורית קיבוצית,¹⁵ לשושלת ואולי לכל שארית כנען בעמק. הווה אומר: יש בו בפרק ד מעגל שלם של תולדות בית יבין. הוא פותח בהזכרת שורשו ומוצאו הקדום של בית יבין (אשר מלך בחצור), רומז לתהליך ירידתה של השושלת (ותלך יד ישראל "הלוך וקשה" על יבין) ומסיים בכריתתו (עד אשר הכריתו).

אחת הטענות המשכנעות של המבקרים¹⁶ היא, שלפי המשך הפסוק (ד, ב) מוליד יבין

12 כהערתו הקולעת של אורבך (לעיל הערה 10), עמ' 120.

13 אל-נכון, משום שאין פסוק יז אלא מאמר מוסגר, הערה טכנית צדדית, החורגת ממעגל הסיפור. ועיין להלן.

14 כך פירשו פרט זה גם ראשוני הפרשנים הנכרים, כגון שמיד בעקבות תאודורוטוס ועוד. אך בעניין "אשר מלך", לא ירדו לסוף העניין ונדרחקו לפרש כי חצור נשרפה וחזרה ונבנתה. בעקבותיהם הלך גם הרטום בפירושו (ספר שופטים, תל-אביב תש"ל) על אתר.

15 העיר ד"ר משה זיידל: ראייה לכך גם לשון "הכריתו את יבין". ביטוי זה חל בדרך-כלל על שושלות, כמו: "אשר יכרית את בית ירבעם" (מל"א יד, יד), "להכרית את בית אחאב" (דהי"ב כב, ז), או על אוכלוסיות ושאר מושגים קיבוציים (עיין למשל: דב' יב, כט; יהושע יא, כא וכי"ב הרבה).

16 מור לפסוק זה (לעיל הערה 2), עמ' 111, ועיין גם שם בעמ' 110; בודה (לעיל הערה 2), עמ' 34–33.

בחצור ואילו שר צבאו שוכן בעיר אחרת. לפיכך הם גוזרים את הפרשה לשני סיפורים "מקוריים" שונים, מעשה יבין מלך חצור לחוד ומעשה סיסרא לחוד. ואמנם לא ייתכן במציאות הימים ההם, כי שר הצבא ישב במרחק 60 ק"מ¹⁷ מעיר המלוכה ובין שניהם שבטים עוינים. ברם כל זה אינו אלא תוצאה של פירוש מוטעה ומסולף. והנכון כדברי הרד"ק: והוא יושב בחרושת הגויים — היינו יבין,¹⁸ והרי זה המשך הגיוני של כל הפסוק: בית יבין אשר מלך לפניו בחצור, ועכשו כיוון שעירו חרבה ושרופה מאז ימי יהושע, הריהו יושב בחרושת הגויים. צורת הפועל "הוא יושב" היא תואר של מצב (שאינו קבע) כמו בבר' יח, א: "והוא ישב פתח האהל", שפירושו והוא יושב באותה עשה מתוך סיבה מיוחדת (כחום היום) בפתח האהל.¹⁹ במקום סיכום נציג עתה את דברי הכתוב ביהושע יא ובשופטים ד זה לעומת זה.

שופטים ד, כג-כד

וינעו אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל. ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען.

יהושע יא, י-יג

וישב יהושע בעת ההיא וילכד את חצור ואת מלכה הכה כחרב כי חצור לפניו היא ראש כל הממלכות האלה. ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר כל נשמה ואת חצור שרף באש... זולתי את חצור לכדה שרף יהושע.

אלה הם שני המקומות שהביקורת הספרותית תולה בהם "שתי מסורות בדבר כיבוש חצור".²⁰ כאמור, שלוש עובדות מודיענו הכתוב ברורות ביהושע יא: א) יבין (פסוק א) הוא מלך חצור; ב) הוא נהרג בעת ההיא, היינו בעקבות המלחמה; ג) חצור עירו נלכדה ונשרפה.

אין זכר לאותן שלוש עובדות בשופטים ד. א) הכתוב מדגיש ומבליט כי יבין הוא מלך כנען, ובמתכוון אינו מזכיר בהקשר זה את חצור כלל;²¹ ב) "ביום ההוא" של הניצחון הוכנע

17 בקו אווירי, אבל אורך הדרכים הרבה יותר.
 18 היכן ישב סיסרא אין צריך לומר, כי מובן שהוא ישב במקום מלכו בחרושת הגויים, כמו שהעיר אל-נכון נאור (לעיל הערה 7), עמ' 115.
 19 השווה גם לפס' ד-ה בפרקנו: "היא שפטה... בעת ההיא והיא יושבת" וגו' (כלומר אינה גרה שם בדרך-כלל, אלא שם היא שופטת).
 20 עיין למעלה, הערה 2.
 21 אשר לפסוק יז, הרי כבר הודגש למעלה (הערה 13), שאינו אלא הערה צדדית, מאמר מוסגר, שאינו דן בעובדות טריטוריאליות. הוא דן ביחסים המדיניים החברתיים בין שני הצדדים. לפיכך הוא קורא לשני הצדדים בכינויים הרשמי. תארים מלכותיים אינם קשורים, כידוע, בעובדות היסטוריות שבהווה, כי אם במסורת דורות. את התואר "מלך ארבע רוחות השמים" ירשו במסופוטמיה ממלכי אכד הראשונים גם שליטים שתחומי מלכותם היו מצומצמים למדי. מלכי מצרים היו שליטי "שתי הארצות" גם בתקופות שבהן לא היה עוד זכר לחלוקה הקדומה של מצרים. גם בתקופות החדשות לא נשתנה דבר זה. שליטים אירופיים נקראו בשם "מלך ירושלים" מאות שנים לאחר שניתק הקשר בין שושלתם לבין א"י הצלבנית. והוא הדין לתואר קיסר רומי, וכיוצא בזה הרבה. לא ייפלא אפוא

יבין, אבל לא נפל בידי ישראל; ג) ישראל לא כבשו ביום ההוא ולא הורישו כלום, נצחונם היה אך ראשיתו של תהליך ממושך שבסופו נכרת מלך כנען. לפנינו שני שלבים שונים בהשתלשלות היסטורית. הם רחוקים זה מזה בזמן ובמקום, והם מתוארים בדרכים שונות: האחד (יהושע יא) – מאורע חד-פעמי, המסופר מתוך פרספקטיבה של מחבר יותר מאוחר; השני – תהליך היסטורי ממושך הצומח לאטו מתוך המאורע המתואר (שגם לו מצדו שורשים בעבר הקדום "אשר מלך" וכו'). החוט המקשר בין שניהם הוא בית יבין ותהפוכות גורלו במרצת הדורות.

הצד השווה בין שתי ההודעות הוא אמנות הצמצום והדיוק של התיאור ההיסטורי. יהושע יא מעמידנו – על-ידי שימוש ורזי ודייקני במלים מעטות – על מאורע בעבר, על משמעותו במסגרת ההיסטורית של דורו (כי חצור לפנים היא ראש וכו') ועל הקשר בינו לבין המציאות של תקופת המספר (רק כל הערים העומדות וכו'). באותה הדרך מבחין הכתוב בשופטים ד בין מה שקרה ביום ההוא של הנצחון לבין מה שהשתלשל ממנו במשך הדורות הבאים (ותלך יד בני ישראל "הלוך וקשה" עד אשר הכריתו), והריהו מקפיד להשתמש בפועל ויכנע שאין במשמעו הריגה ולכידה.²² בשני המקומות יש לפנינו תמונה היסטורית ברורה ורחבת אופק במסגרת של טקסט קצר ומצומצם, אבל קפדני.

אין להכחיש שיש אי-אלו סתומות וקשיים בפרשה,²³ כגון הפאסיביות הגמורה של יבין שלא נועד לו שום תפקיד פעיל בעלילה. ייתכן שגם הגינונים המלכותיים של בית סיסרא (שופ' ה, כח) צריכים עיון, אף-על-פי שהם נתונים במסגרת של שיר-חזון. אכן, כל השתלשלות היסטורית נפתלת היא, וככל מציאות קדומה יש סתומות, וכל זה אינו עשוי לשנות את העובדה שהעלילה בקווייה הכלליים מובנת והגיונית.²⁴

הדברים האמורים לא ללמד על עצמם יצאו, אלא ללמד על הכלל כולו יצאו. ומן הדין שנסיק מהם ומאוצר נסיונותיה של הארכיאולוגיה המקראית אי-אלו מסקנות מתודיות עקרוניות שהשעה צריכה להן. תל קדח (המכונה גם תל וקץ) הוא, לפי הסימנים, אחד התלים החשובים והגדולים בארץ. חצור, מאידך, תופסת אף היא מקום נכבד במקרא ובמקורות המקבילים לו. אם אמנם מזדהים השניים כפי הסברה הרווחת כיום,²⁵ הרי תהא חפירת חצור אחד המפעלים החשובים בשטח הארכיאולוגיה המקראית, וישמש בניין-אב למפעלים רבים שיבואו אחריו.

כי מלכי כנען לא ויתרו על התואר "מלך חצור", אף-על-פי שלא ישבו עוד בחצור, והיא היתה חרבה ושרופה, וסביבותיה בידי ישראל.

22 השווהו לשופ' ג, ל; ח, כח; ש"מ"א ז, יג ועוד.

23 מרבית הקושיות המרוכזות של המבקרים אין בהן ממש, ולא באו אלא לשמש יתדות לתלות בהן את הפתרון השגרת-הנצחי של חלוקה למקורות ולמקורי מקורות.

24 הספרות המדעית סביב הנושא שלנו, הן הפרשנית והן ההיסטורית הגיאוגרפית, רחבה ומסועפת עד מאוד. כדי להימנע מאריכות, מסטיות ומהסתבכות יתרה, לא ציינתי אלא מבחר קטן של דעות ומחקרים הנוגעים במישורין לגופי העניינים הנידונים.

25 לפני תל קדח הוצעו שלוש הצעות זיהוי אחרות: תל חריכה, תל חרה וג'בל חצירה – כולן בדרום קרש. עיין: מור (לעיל הערה 2), עמ' 111.

לפיכך ראוי להרגיש כאן, בעקבות הדברים האמורים למעלה, כי נקודת המוצא של כל חקר ארכיאולוגי-מקראי חייבת להיות הטקסט המקראי עצמו, ולא השערות ספרותיות-ביקורתיות סבוכות שנתלו בו אלפי שנים אחרי שנתחבר.

זאת ועוד: שונה הגישה ההיסטורית-הארכיאולוגית מן הגישה הספרותית הביקורתית מטבע ברייתה. והרי אלו שתי דיסציפלינות מדעיות רחוקות זו מזו, ועל שתייהן להתבונן במקרא גופו בעיני עצמן. האסכולה הספרותית הביקורתית מחפשת במקרא את היסודות האטיולוגיים-המיתולוגיים, את המקורות הספרותיים, את עקבות עבודתם של ה"עורכים" ו"בעלי התוספות" השונים, ואינה מקדישה הרבה מחשבה ואף אינה מייחסת חשיבות ומשקל למציאות ההיסטורית-הממשית שהמקרא מתאר. לא כן ארכיאולוגים, היסטוריונים וגיאוגרפים מקצועיים, המעוניינים קודם-כל באותה מציאות היסטורית-גיאוגרפית-תרבותית ופוליטית המונחת ביסודם של המקראות.

סיפורי האבות, כמות שהם בספר בראשית, זורעים אור בהיר על תעודות מארי ונוזו ודומיהן, והתעודות מצדן מסבירות היטב את אורחות חייו של האישי אברהם וביתו. נתברר למעלה מכל ספק, ודווקא בעקבות ממצאים ומסמכים ממשיים, כי ההשערות הספרותיות-ביקורתיות-מיתולוגיות על האבות, שהם כביכול סמלי כוחות טבע כדעת פופר והדומים לו, או גלגולי אלים כדעת נלדקה, שטאדה והדומים להם,²⁶ לא תרמו הרבה להבנת המציאות הקדומה; לעומת זאת, נמצאה שפה משותפת בין המקראות כמות שהם לפנינו לבין התעודות העתיקות שנתגלו בתקופתנו. דוגמה לא פחות משכנעת – מסוג אחר – משמשות חפירותיו של ארנסט זלין בתענך ב-1902.²⁷ היה זה מפעל ארכיאולוגי היסטורי מטבעו, שהתנהל על-ידי תיאולוג בעל גישה ספרותית-מיתולוגית. ואלה דבריו של פרופ' מזר על אותה פרשה:²⁸ "מבין כל החוקרים שחפרו בפרק הזמן הנדון בא"י נתיחד הוא [זלין. י"א] בנטיה בולטת ביותר לראות תשמישי פולחן ככל מיני חפצים חילוניים שגלה, אשר טיבם עדיין לא נתברר אז. כל השערותיו על אודות מקומות קדושים ('במות') ותשמישי פולחן 'מזבחות' ו'מצבות' (אשר לפי השקפותינו המבוססות כיום אינם אלא עמודים של בתים פרטיים) וכו' נתכדו לחלוטין... גם בענין שתי שורות 'המצבות' שבתענך נתברר שאינן אלא שרידי ארוזות" וכו'. גם נסיון זה הוכיח אפוא, כי מזיגת שתי הגישות אינה לטובת העניין.

כללו של דבר: על הארכיאולוג המקראי לעסוק במלאכתו כשיטות שלו ובאמצעים שלו. עליו לשוות לנגדו את המציאות העתיקה כמות שהיא מצטיירת במקרא גופו על סתומותיה וגלויותיה, על קשייה ובעיותיה. אין הוא רשאי לשאול לו פתרונות מוכנים ממרחקים. מתוך עבודתו שלו עליו להגיע לידי מסקנות מקצועיות ממש. השחזור של המציאות הקדומה צריך להיעשות על חומר של ממצאים, תגליות ושרידים מזה ועל גופו של מקרא מזה.

26 הדברים ארוכים וידועים, ואין כאן מקום להאריך. עיין: י' גוטמן, "אבות", א"מ, א, ירושלים תש"י, טורים 4-14; מ"ד קאסטור, "אברהם", א"מ, שם, טורים 61-67 והביבליוגרפיה שם.

27 E. Sellin, *Tell Ta'annek*, Wien 1904.

28 ב' מיילר (מזר), תולדות המחקר הארכיאולוגי בארץ ישראל, ירושלים תרצ"ו, עמ' 56.